

RECENZE

Müllerová H. – Stejskal V. *Ochrana zvířat v právu.*
Praha: Academia, 2013, 490 s.

Kniha je stěžejní prací, která v české vědecké literatuře dosud chyběla. Recenzent zde záměrně používá obecný pojem vědecká literatura, neboť kniha zdaleka není prací pouze právnickou, i když v ní samozřejmě právní stránka jednoznačně převažuje, ale je dílem mnohaoborovým. Na vysoké vědecké úrovni reflektuje, analyzuje a tvořivě domýšlí nejenom poznatky z oblasti historie, filosofie a sociologie, s kvalitní znalostí těchto oborů se v právnické literatuře setkáváme velmi často, neboť jsou s právní vědou úzce spojena, ale také poznatky přírodovědné, ekologické, biologické, zoologické, etologické, chovatelské a medicínské, které jsou naopak většinou právních teoretiků bohužel cizí. Je tomu tak zejména díky spoluautorce a editorce díla Haně Müllerové, která prokázala v této práci hlubokou znalost naposled uváděných oborů, a tím vysoko pozvedla kvalitativní úroveň recenzované knihy.

Vztah recenzenta k tématu díla je v mnohém specifický. Ochrana zvířat není vědeckou doménou recenzenta, zároveň však vždy náležela k nejvyšším hodnotám, které recenzent, od počátku kdy byl schopen vnímat dění kolem sebe, uznával (patří k tomu i nejranější dětská vzpomínka na nádhernou otevřenou tlamu pyrenejského ovčáka, který byl autoru těchto řádek strážcem a vychovatelem, jemuž náležel často větší respekt a úcta, než rodičům, rozhodně pro něho nebyl psím mazlíčkem) a také prakticky prosazoval svou aktivitou v této oblasti. Ve svých teoretických pracích recenzent dosud nikdy nezmínil svá vysokoškolská studia lékařství a přírodních věd, včetně té skutečnosti, že po celou dobu studia na právnické fakultě pracoval vždy o prázdninách jako ošetřovatel v pražské zoologické zahradě – šlo o léta 1954–1958, během nichž navázal přátelské kontakty se Z. Veselovským, jeho první ženou, rozenou Šámalovou (dcerou kancléře T. G. M. Přemysla Šámala), Z. Dobrorukou, J. Svobodníkem, Š. Šírem, kteří byli tehdy vysokoškolskými studenty, avšak již intenzivně a kvalifikovaně pracovali v pražské ZOO a později se stali mezinárodně uznávanými přírodovědci. K tomu je nutno přičíst i rodinné kontakty s dr. J. Jirsíkem, ornitologem a bývalým ředitelem pražské zoologické zahrady a prof. Juliem Komárkem, vědcem i mistrným popularizátorem přírody. To vše vedlo k profilování vztahu a zájmu recenzenta o přírodu a zvířata a jejich ochranu zejména.

Kniha je zdařile rozvržena do čtyř obsáhlých částí a závěrů včetně velmi cenných příloh. Každá z částí je bohatě a koncizně členěna.

První část od spoluautorky Hany Müllerové je nazvána Mimoprávní ochrana zvířat. Prokazuje vysokou kvalitu znalostí oborů, bez nichž je pouhá analýza právních ustanovení, týkajících se ochrany zvířat nemyslitelná. Nacházíme zde zdařilý historický rozbor vztahu člověka ke zvířatům. Jde o vztah někdy realitě odpovídající, často však příliš antropocentrický a jiné formy života než lidskou příliš nechápající. Zvláštní ocenění si v této souvislosti zaslouží autorčiny názory o dějinách vztahů člověka a zvířat, včetně dějin lidského nazírání na zvířata, analýzy filosofických úvah o podstatě zvířat a jejich vztahu k člověku. V souvislosti se zamýšlením se nad názory autorky považujeme za vhodné uvést, že je nanejvýš pravděpodobné, ne-li zcela jisté, že hominidé žijící společenským životem, kteří se počali blížit druhu *Homo sapiens* fossilis (jak to dokazuje výzkum některých druhů etnik, žijících ještě dnes na úrovni doby kamenné) přírodě a jejím zákonitostem daleko lépe rozuměli, než lidé dnešní civilizované společnosti, se od pravidel chování ostatních skupinově žijících živočichů velmi pozorně učili, jaké pravidlo chování je z hlediska úspěšného přežití individua i skupiny prospěšné a užitečné.

Recenzent by do těchto partií zařadil také myšlenkový odkaz Barucha Spinozy, zejména jeho rozeznávání přírody ve dvou základních kvalitách: jako *natura naturans*, tj. příroda tvořící nové formy života a *natura naturata*, tj. příroda stvořená, která již tvorby nových forem života schopna není, tj. řečeno slovy o mnohem později působícího filosofa, příroda, jež postrádá onen tvůrčí élan vital a zachovává si pouze élan vital, který je podstatou schopnosti žít a reprodukovat již existující formy života (Bergson). Spinozovo rozlišení je neobvyčejně významné nikoli jen pro zachování druhového bohatství existujících forem života, ale také jejich rozvoj.

Bylo by rovněž možné zmínit kromě Charlese Darwina také Konráda Lorenze, Nikolaase Tinbergena, Jane Goodallovou a další, kteří dokázali, že zejména pravidla chování těch živočišných druhů, které vedou skupinový – společenský život se v mnoha rysech blíží pravidlům chování, s nímž se setkáváme v lidské společnosti (lépe řečeno, s nímž bychom se měli setkávat v lidské společnosti), a to pokud jde o zajišťování jednotlivých kvalit života (nároků na život) jednotlivců i členů skupiny. Jde-li například o živočišné druhy člověku nejbližší, jakými jsou mnohé druhy primátů, jsou tato pravidla, lze říci konsensuálně jednotlivými členy této skupiny zachovávaná a velmi blízká pravidlům spoluzítí v lidské společnosti – ochrana života člena skupiny, zejména ochrana matek a mláďat, solidarita, společné zajišťování potravy, vnitřního pořádku i bezpečnosti skupiny, kde jednotlivcům podle jejich schopnostního postavení ve skupině náležejí určitá navzájem diverzifikovaná poslání a z toho vyplývající úlohy (jsou to vlastně řečeno s určitou nadsázkou právní terminologií práva a povinnosti).

Druhá část, nazvaná Právní východiska ochrany zvířat, rovněž z pera H. Müllerové, podává v prvním dílu neobvyčejně zajímavý rozbor postavení zvířat v historii, včetně kuriózních procesů se zvířaty a zaměřuje se na počátky právní ochrany zvířat (autorka se soustřeďuje zejména na problematiku Velké Británie). K tomu je třeba uvést, že v zemích s převládajícím hinduistickým a budhistickým náboženstvím můžeme zaznamenat poměrně rozsáhlou, zejména v praxi uskutečňovanou ochranu zvířat, realizovanou v procesech proti lidem, kteří se dopustili zabití či týrání zvířat především těch, požívajících zvláštní náboženské úcty, neboť pravidla hinduismu a buddhismu ve vztahu ke zvířatům měla v mnoha případech charakter právních norem (srov. geograficky státní útvary na území dnešní Indie, Barmy, Thajska, Srí-Lanky a Indonésie, které recenzent mnohokrát navštívil).

Druhý díl této části je věnován filosoficko-právním východiskům ochrany zvířat. Obsahuje hluboké, teoreticky fundované úvahy autorky, které celé dílo mimořádně obohacují. Recenzent se dlouhodobě zabývá problematikou lidských práv, a proto považuje za nutné se vyjádřit k teoretické otázce práv zvířat. Za základ lidských práv považuje recenzent právo na život, které, nechceme-li jej chybně antropocentristicky nazírat, je pouze výšečí práva na život (můžeme říci nároku na život nebo úsilí žít) všech ostatních forem života. Zde spatřuje recenzent ono základní spojení lidských práv jako práva na život člověka (ve všech jeho kvalitativních úrovních) s právy na život (nároky na život – úsilí žít) zvířat a všech forem života, bez nichž je i lidský život nemyslitelný. Lidská práva chápaná jako základní hodnoty, k nimž se lidská společnost organizovaná ve státy přihlašuje, nejsou zásadně spjata s povinnostmi. Názor, že každému právu odpovídá povinnost subjektu, o jehož právo se jedná, považuje recenzent za překonané dogma, i když mnoha autory jak z teorie, tak i praxe, zastávané. Proto recenzent nespatřuje překážku ve formulaci práv zvířat, neboť oné stěžejní spojnici mezi lidským právem na život a právem na život zvířete a všech ostatních forem života nelze přiřazovat existenci povinnosti.

Mnohaoborovými a metaprávními přístupy je charakteristický také druhý díl části druhé, označený stručným názvem *Současnost*, který se zabývá zvířaty jako potravou, jejich použitím ve vědě (pokusy, biotechnologie), zvířaty a zábavou, ochranou druhů a zoologickými

zahradami, novými světy zkoumání zvířat a zejména pak multidisciplinární ochranou zvířat a zajištěním jejich kvalitního života. Jednoznačně recenzent vyslovuje souhlas s autorčiným kvalifikovaným odsouzením antropomorfního vztahu člověka ke zvířatům, neboť právě onen antropomorfní přístup ke zvířatům je mimo jiné příčinou nevhodného přisuzování určitých lidských vlastností zvířatům a také jednou ze zábran řešení otázek vztahu a pojetí intelektu – inteligence a instinktu u zvířat – což jsou pojmy podle názoru recenzenta takřka výlučně antropomorfně formulované, a proto při zkoumání vědomí zvířat obtížně použitelné. Použijeme-li s určitou nadsázkou terminologie srovnávací právní vědy, *comparatum* je zde totiž vědomí člověka, zatímco *comparandy* jsou vědomí jednotlivých druhů zvířat, což je již z hlediska přístupu k výzkumu chybné pojetí.

V těchto souvislostech recenzent rád vzpomíná na studijní pobyt ve vile Konráda Lorenze v Altenbergu nedaleko Vídně, kde mu byla k dispozici bohatá knihovna K. Lorenze věnovaná pravidlům chování společensky žijících živočichů a jejich srovnání s pravidly chování lidí. Velmi rád také recenzent vzpomíná na rozhovory (během studijního pobytu v Oxfordu) s profesorem Nikolaasem Tinbergenem, zejména na Tinbergenovo sarkastické hodnocení známého úsloví „*homo homini lupus*“. Podle něj málo kdy, tak dlouho a tak velká hloupost převládá v nevzdělané snobské společnosti a dokonce někdy i v tak zvané vzdělané vysoké společnosti. Vlčí smečka je vzorným příkladem vzájemné pomoci, odpovědnosti k jejím členům, respektu a ohledu k mláďatům, příkladem péče o zajišťování bezpečnosti a potravy pro členy smečky. Vlčí smečky se podle Tinbergena nikdy nevráždí – zpravidla pouze naznačením rituálních postojů svých vůdců řeší teritoriální spory. Stejnou pozornost věnoval prof. Tinbergen kritice úsloví o „*zákonech džungle*“. Sám recenzent při svých návštěvách tropických oblastí vyhledával rád pobyt ve volné přírodě – džungli, deštném pralese a seznamoval se zde nikoliv s nesmyslným krvavým vražděním, jehož jsou schopni pouze lidé, ale s tvrdým, střídavým řádem přírody, kde je sice třeba zabíjet, ale jen proto, aby bylo dosaženo nasycení, nikdy nešlo o zabíjení z radosti zabíjet – tu nacházíme jen u člověka.

Recenzent má na straně jedné výhradu k termínu zvířata jako domácí mazlíčci (str. 66), i když na straně druhé odsuzuje snahu o antropomorfizaci zvířat. Další výhradu má i k příliš apodiktickému výroku, že „*živé bytosti mají obecně nejsilnější vazby na příslušníky vlastního druhu*“. Pokud věříme v nějakou formu posmrtného života, recenzent by se velmi rád v tomto „jiném“ životě setkal s mnoha zvířaty, zejména se to týká psů, v jejichž společnosti se cítil neobyčejně dobře, stejně tak jako tato zvířata projevovala obdobný pocit ve vztahu k němu. Naproti tomu by se nechtěl setkat s mnoha odpornými lidmi, s nimiž se musel stýkat v životě pozemském. U recenzenta nešlo o antropomorfní vztah k těmto zvířatům, ale o vztah k nejbližším ve skupině živých tvorů, neboť vždy ctil a vážil si toho, že tito „blízcí“ náleží k jinému druhu než *homo sapiens*, avšak jejich společnost považoval za něco, bez čeho by byl jeho život jako člověka podstatně chudší.

Část třetí, jejímž autorem je převážně doc. JUDr. Vojtěch Stejskal, PhD., nazvaná Ochrana zvířat v současných právních systémech, má právně komparativní charakter. V jejích třech dílech se čtenář seznamuje s mezinárodně právní ochranou zvířat, ochranou zvířat v právu EU a zejména pak s u nás velmi málo známou právní úpravou ochrany zvířat v jednotlivých vybraných státech – na Slovensku, v Polsku, Německu, Švýcarsku, Itálii, Rakousku, Maďarsku, Norsku, Dánsku, Velké Británii a USA. Vysokého ocenění si zaslouží bohatost pramenného materiálu, na jehož základě je tato část zpracována. Jde ovšem o první generaci právní komparistiky, za níž se považuje ucelené analytické souřadné teoretické zpracování právních úprav daného tématického okruhu v jednotlivých státech a zde, jak to zpravidla bývá, není určeno *comparatum*, ale řazena jsou jednotlivá *comparanda*, v daném případě jde o úpravu mezinárodně právní, v právu Evropské Unie a právní úpravu v uvedených státech. Je možno

pouze litovat, že se autoři na základě tak bohatého pramenného materiálu nepokusili o realizaci druhé generace srovnávacího práva, tj. na srovnání celkového koncepčního řešení právních úprav nebo na srovnávání úprav jednotlivých vybraných otázek těchto právních úprav s náležitým vyjádřením obecných a zvláštních rysů. Zároveň je však třeba uvést, že naposled uvedené komparativní využití se v rozbořech některých otázek projevuje v následující části čtvrté.

Část čtvrtá, která je dílem obou spoluautorů, avšak s výraznou autorskou převahou Hany Müllerové, je věnována ochraně zvířat v právu České republiky. Jde o část obsahově nejrozsáhlejší. Po rozboru historie této právní úpravy na území ČR (první díl) se pozornost autorů soustřeďuje v díle druhém a třetím na tvůrčí, nikoliv pouze právně dogmatickou interpretaci Zákona na ochranu zvířat proti týrání z roku 1992 v jeho rozsáhlých novelizacích. Nejprve jsou analyzovány účel tohoto zákona a jeho základní principy, jako jsou princip vysoké hodnoty zvířat, péče o ně, snižování jejich utrpení, zákazu jejich usmrcení bez zákonného důvodu, respektování přirozených potřeb zvířat, odpovědnosti chovatele, odbornosti a kvalifikace v nakládání se zvířaty, subsidiarity ve využití zvířete, transparentnosti (tj. informování veřejnosti o životních podmínkách zvířat).

Podrobná pozornost je věnována v třetím díle vymezení zákonných pojmů – zvíře, chovatel, týrání, utrpení, usmrcení, a to opět na základě multidisciplinárních znalostí.

Velmi cenné analytické úvahy obsahuje čtvrtý díl této části, zabývající se vybranými okruhy úpravy zákona na ochranu proti týrání zvířat. Zvláštní pozornosti si zde z hlediska zájmu recenzenta zaslouží neobyčejně zdařile zpracovaná stať Vojtěcha Stejskala věnovaná problematice ochrany volně žijících zvířat proti týrání a bezdůvodnému usmrcování, na niž obsahově navazují stať téhož autora v díle sedmém.

Je třeba zvláště hodnotit pozornost jaká je v knize věnována otázce dereifikace zvířat z hlediska nového občanského zákoníku s přihlédnutím ke komparativním souvislostem (díle pátý). V této souvislosti náleží mimořádný dík autorskému kolektivu nového občanského zákoníku v čele s prof. JUDr. Karlem Eliášem, zejména za § 494 obč. zák.

• • •

Závěry velmi zdařile zobecňují a shrnují rozsáhlé množství poznatků obsažené v jednotlivých částech knihy. Při celkovém posouzení monografie, první v České republice, která obsahuje komplexní zpracování problematiky ochrany zvířat, je třeba vysoce ohodnotit erudicí autorů, editorskou schopnost H. Müllerové a bohatost pramenného materiálu, na jehož základě je kniha zpracována. Zvláště je však třeba ocenit, že kniha ve všech svých částech prezentuje ochranu zvířat jako zásadní hodnotu soudobé společnosti.

Knihy též vyznívá jako velmi příznivé ohodnocení současné právní úpravy ochrany zvířat v ČR. V této otázce recenzent jednoznačně sdílí ony obecné názory spoluautorů, které jsou v monografii vytyčeny. Zároveň si však klade otázku, jaká je úroveň aplikace, tj. skutečné funkce této právní úpravy. Zde velmi záleží na úrovni konsenzuální akceptace ochrany zvířat v ČR, která je podle názoru recenzenta, dosud nízká. Její zkoumání je výzvou k dalšímu výzkumu.

Posuzovaná kniha zajisté získala přijetím cenných připomínek vysoce kvalifikovaných recenzentů prof. JUDr. Milana Damohorského, DrSc. a MVDr. Jiřího Douska, Ph.D.

Zcela na závěr by chtěl recenzent vyslovit vřelé uznání spoluautorům, zejména editorce Haně Müllerové za vytyčení a hluboké vědecké zpracování hodnot vyplývajících z úcty ke všem formám života, které sám vysoce ctí jako hodnoty prioritní.

doc. JUDr. Josef Blahož, DrSc.
Ústav státu a práva AV ČR, v. v. i.